

K Ö N N Y E L M Ű F R Á T E R

(CSAK FELNŐTTEKNEK)

Tudom, hogy a „csak felnőtteknek” kitétel mindig érdekes, azonban hidd el, nem azért írtam ide a történet címe alá, hogy ezzel felcsigázzam az érdeklődést. Tényleg feleslegesnek tartom, hogy ez az elbeszélés serdületlen ifjúság kezébe kerüljön. (Persze, azt fogod most mondani, no lám, akkor minek biggyesztettem oda?)

Éppen ezért, már az elején ki kell jelentenem, hogy ebben a történetben szó sem lesz szerelemről. Az elbeszélést azért nem tartom alkalmasnak az ifjúság nevelésére, mert a szereplők jellege és cselekedeteik mélyén rejlő filozófia esetleg rossz hatással lehet lelkiviláguk fejlődésére. Miután pedig, mint mondtam filozófiáról lesz szó, remélem, sikerül ellensúlyoznom az alcímbe rejlő csábítást.

Te tudod, hogy nem vagyok híve a hosszú és körülményes leírásoknak, így hát mindjárt azt is elmondom, hogy életem során sok könnyelmű frátert láttam, ismertem, s míg a sors össze nem hozott azzal a hárommal, akiről az alábbiakban szó lesz, ugyanolyan idegenkedéssel néztem az embereknek erre a fajtájára, mint akármelyik más, hozzám hasonló nyárspolgár. Akkor azonban tudatára ébredtem az ilyen halandók nagyságának is. Na már most, ha erről a három könnyelmű fráterről akarok Neked mesélni, megértheted, hogy a könnyelműség dicséretéről még sem kell tudniok éretlen gyerkőcöknek.

Mind a hárommal persze a deportációban találkoztam.

Az Első állítólag mérnökstanhallgató volt, így mutatkozott be, de ez természetesen nem volt igaz. A mohácsi szerbtemplomban kerültünk össze és ismerkedtünk meg egymással. Talán felesleges mondanom, hogy egyikünk se tévedt annak idején vallásos buzgalomból a bizánci stílusú, kicsit kopott görögkeleti templomba, annál kevésbbé, mert egyikünk se volt görögkeleti, s ha azok lettünk volna, találtunk volna imaházat közelebb is Szabadkához. Oda voltunk bezárva. Pontosabban a templomudvarban lévő iskolába.

Mikor ő odakerült, én már őslakónak tekintettem magam, s bár helyismereti képességeim egész életemben igen gyatrák voltak, most személyes barátságban álltam az udvar minden téglájával, tisztában voltam minden rejtett zugának titkával, bekötött szemmel le tudtam volna menni a Dunához és átevezni a Szigetre.

— Hm — csóválta a fejét —, nem szeretem ezt a Mohácsot. Négy-száz évvel ezelőtt itt már egyszer elpusztult a magyarság java.

— Négyszáztizennyolc évvel ezelőtt, — igazította helyre a történelemtanár, aki gyorsan levont 1944-ből 1526-ot.

— Az a tizennyolc év nem számít, — válaszolta Első.

Akkor még nem gondolta senki, hogy ez az ő lelki világa, lénye, jelleme: nem számít, semmi se fontos.

Jókedvű, sokat csevegő ember volt, aki soha nem fogyott ki fantasztikus történeteiből. Mint elmondta, volt már cipőpucoló és matróz, hintáslegény és térképrajzoló, bár mindössze harmincöt éves. Senki se lepődött meg, mikor kijelentette, hogy természetesen házas is volt már életében. Első felesége egy költőnek volt a lánya, és vak volt. Igen, vak. »Ültünk a Fészekben: Ő, Karinthy, Szabó Dezső, Pásztor Árpád (végtelen egyszerűséggel és közvetlenséggel tudott ilyesmit mesélni, mintha csak könyvből olvasta volna) és még néhányan. Nézttem, néztem azt a lányt (ismertem természetesen már régen és elég sokat voltunk együtt), néztem azt a lányt, aki még soha nem látta a világot, nem látott soha fát, falevelet, virágot, a Dunát, a Kékest és megkérdeztem: akar-e a feleségem lenni? Hajnalban felmentünk Budára egy kis kápolnába és megesküdtünk.«

Mi tátott szájjal hallgattuk ezeket a meséket, amiket talán ő maga is elhitt néha. En is éreztem, hogy kár lenne közbeszólni, túl prózai lenne, mondjuk, odavetni: megállj, itt nem lehet egyházi házasságot kötni; mert ezek a mesék derűt hoztak rabságunkba és valahogy pótolták a vacsorát. Ha lett volna még két Elsőnk, esetleg a reggelit és ebédet is pótolhatták volna. — Háború után egyébként újra nősülök — mondta másszor, miután elmesélte házasságának befejező részét is — a menyasszonyom Baján él, gazdag bútorkereskedőnek a lánya. Kijelölt bútorkereskedő és igen gazdag, de az nem baj.

Ez már kicsit erős volt. Baja végeredményben ide csak egy ugrás és az elbeszélő nem úgy nézett ki, mint akit felvet a pénz. A mellett most már nagyon jól tudta, hogy nekünk elfogyott az utolsó vasunk is. Pedig Mohácson nagy úr volt a pénz, amíg volt. A szabadságon kívül mindent meg tudunk venni. Eleinte — amíg azt hittük, hogy holnap vége a háborúnak, volt még hazulról néhány pengőnk is —, úgy éltünk, mint a grófok. Vajaskiflit reggeliztünk, amit a templomszolga csempészett be hajnalban, egyenesen a kemencéből, forrón, hogy csak olvadt rajta a vaj. A háborúnak azonban nem lett vége és mi elkótyavetyéltük minden vagyónkat. Egy darabig még kaptunk friss kenyeret »hitelbe« (majd kifizetjük a háború után), de most már megunta a mohácsi pék is a hitelt. És lám, itt ül mellettünk Első, aki-nek milliomos menyasszonya a szomszéd városban él. Kár, hogy hazugság.

Egyik vasárnap azonban autó állt meg a templomudvar ráncos kapuja előtt, s míg minket a legszigorúbban beteltek az épületbe, Elsőt beszélgetésre szólították. Mégse hazudott az egyszer, vigye az ördög, nem lehet eligazodni rajta, mikor füllent, mikor mond igazat.

Fél órával később mindannyiunk szeme láttára hanyagul számolgatta pénzét, az előbbkapott tíz-tizenöt százpengőst.

Másnap találoztunk a mohácsi kísértetekkel.

Talán hallottál is róluk?

Munka után a templom mögött lődörögtünk, mikor éktelen ordítózásra, fegyvercsörgetésre, csizmadobogásra lett figyelmes az egész udvar. Az utcán, rácsos kapunk előtt, szörnyű menet haladt. Egy század madárijesztő. Egy század rongyokba bujtatott csontváz. De nem olyan csontváz, amit a soványakra mondanak, hanem amit ásatásoknál szoktak találni. Egy század piszkafán libegő rongycafrang. Egy század csont, pergamen és szemüreg. És ezt a négyes sorokban billegő, nagyfülű, beesettszemű, falszinű, ijesztő holttest-csapatot megszámlálhatatlan SS-legény kísérte tüzelésre kész golyószóróval és értelmetlen kiáltozással. Úgy mentek ezek a sírjuktól kiásott hullák, mintha lábukon súlyos béklyót cipeltek volna. Hülyén meredtek a semmibe üres szemükkel, foghíjas szájukkal és előredőltek, mintha most akarnának hasraesni.

Nem tudom, hogy voltak a mohácsiak, de köztünk nem akadt senki, aki ezen az éjszakán lehúnyta volna a szemét.

Senki nem kérdezte, senki nem mondta, de nem is kellett: a bőri rézbányákból jönnek, hírük már jóval előbb itt járt, ez maradt meg a hatezerből Bórtól Mohácig.

Az ordítózás, fegyvercsattogás nem nekik szólt, hanem az aszszonyoknak, akik e szörnyű brigád láttán darab kenyereket dobáltak feléjük és keresztet vetettek. Pedig a csapat észre sem vette az ajándékokat. Ha észrevette valamelyik, úgy se mert lehajolni a kenyérért. Ó, nagyon jól megtanulták ezen a hosszú úton, hogy lehajolni veszélyes. Még parancsszóra is. Kilépni! Úgy! Rajvonalba! Irány a ré-paföld! Annyi répát szedtek, hogy elege legyen belőle az egész piszkos bandának, amelyik ott hátul kullog. Előre! In-dulj! Á-állj! Térd-re! Sortűz! Durr! Kész!

Igen. Lehajolni veszélyes.

Mint másnap megtudtuk, a város másik végén hatalmas fallal körülvett raktárban szállásolták el a bőriakat. Mi persze szerettünk volna a közelükbe jutni, de erről szó se lehetett. Megközelíthetetlenek voltak, mint a leprások.

Elmúlt néhány nap és új izgalom morajlott végig a templomudvaron meg egész Mohácson. Azt mondták, hogy Bácsföldvár körül foly-nak a harcok, a szomszédságban.

Estefelé indultunk vissza a Szigetről, ahol rönköket raktunk ha-jóba. Alig léptünk szárazra a csónakból, mikor valahonnan éktelen aknatűz zúdult a városra. A házak teteje úgy repedt fel, mintha csak papírból lett volna. Rohant ide-oda fejtellenül, ki merre látott, orra-bukott a miriád szilánkra tört ablakcserepeken és csúszott félőrülten: hason kút alá, fa alá, pincelyukba. Nem volt se szabad ember, se ör, se elítélt, csak föld alá igyekvő, életét féltő vakond.

Aztán, ahogy elkezdődött, olyan hirtelen vége is lett az egész cirkusznak.

Mire besötétedett, egyenkint szállingózva ugyan, de ott voltunk mindannyian a templomudvarban.

Kivéve Elsőt.

Végre megnyugodtak a kedélyek. Ki hiányzik? Hiányzik valaki? Riadó!

A készültség fél éjszakát járta Mohács tereit, utcáit, házait és kutatta a várost Első után, mitnha valami politikai nagyság lett volna.

Ott találtak rá a tilos raktárkerítés aljában, de halott volt. Ő volt az aknatűz egyesegyedüli áldozata. Rajta kívül még sebesülés se történt.

Na, nem nagy veszteség.

A százpengősök azonban már nem voltak nála.

Ott voltak a falon túl, a bóriak megközelíthetetlen birodalmában, ahová csak ebben a zűrzavarban lehetett eljutni.

A Másodikra — polgári körülmények és rendezett viszonyok között — azt lehetett volna mondani, hogy visszavonult életet él. A mi helyzetünkben az ilyen állítás természetesen butaságnak látszhat.

Ennyi idő után nem emlékszem a nevére se, ami — mint látni fogod — nem szép tőlem. Arra se emlékszem, hogy hol találkoztunk össze. Éppen azért, mert nem emlékszem, hol és mikor láttam először, úgy gondolom, a szükésnél kerültünk egy csoportba. Arra azonban emlékszem, hogy sovány volt, szőke és esküdni mernék, hogy valaha rozsdaszínű lehetett a ruhája, amit hordott. A ruhájára pontosan emlékszem, legalább is úgy rémlik. Arra is emlékszem, hogy szalma kinézésű haját hátrafelé fésülte és homlokán és orra körül szeplők díszeltek.

Ilznél már mindenesetre együtt indultunk — balra. A fatalisták szerint egyébként ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy aránylag szép számban maradtunk az élők sorában. Ki tudja, mi ebből az igazság? Annyi bizonyos, hogy azok közül, akik Ilznél jobbra fordultak, soha többé senkit nem láttam, de még csak hírüket se hallottam. Illetve, akadt, aki bizonygatta, hogy ebben és ebben a völgyben géppuska tüzellel intéztek el mindenkit, mert ez, meg ez látta, vagy hallotta; de az ilyen híreknek nem kell okvetlenül felülni. Kevés völgy akadhatott erre, ahol nem végeztek volna ki csoportokat, hát egyáltalán nem biztos, hogy éppen a mieinkről lenne szó, akik Ilznél, a helyett hogy balra fordultak volna, jobbra fordultak.

Nem tudom, mi volt táborunk hivatalos neve, vagy száma. Nem jutott talán idő se a keresztelésre, vagy arra, hogy táblára kerüljön a címünk, ami úgy se érdekelt senkit. Létezett Oflág, Konclág, Eflág satöbbi, de a mi táborunkra legjobban illett volna a Vándlág, vagyis Vándortábor elnevezés, mivel hogy mindig költözködtünk. Kicsit későn jöttünk rá, hogy mi volt az oka ennek az örökös randalírozásnak. Mi lett volna más, mint a győzedelmes horogkeresztes hadsereg visszavonulása. Mi ugyan nem tartoztunk hadsereghez, de amikor az meghátrált, a táborokat is beljebb kellett vinni az országba.

A gyaloglás örökössége, a kilométerek taposása bizony nem volt kellemes. Ha visszagondolok néha, most is elcsodálkozom, hogy tulajdonképpen miért nem végeztek velünk már az elején és miért volt szükség arra, hogy Burgenlandtól Karinthiáig bejárjuk Ausztriát. Talán mindig elkésett a parancs?

Egyébként ez az állandó mozgás lehet az oka, hogy semmi emlétesreméltó nem maradt emlékezetemben egy-egy megállóhelyünkről, kivéve Ikszet. Ezt viszont megjegyeztem, mert talán tíznapos ottartózkodásunk alatt két olyan dolog történt, mely — ha akkor még egész jelentéktelennek is látszott —, mint később kiderült, erősen kihatott a továbbiakra.

Elsősorban tehát, búcsút vett tőlünk Reiner úr, a munkavezetőnk. Amikor sokszáz lelket számláló táborunk megállapodott valamelyik falu szélén, csaknem kivétel nélkül az volt a feladatunk, hogy tankcsapdákat építsünk. Az ezernyi kéz elég gyorsan végzett feladatával, ha keservesen is ment a munka. A puha talajban kiástuk a kétméteres árkot és az erdőrengeteg fáiról tépett vesszőkkel ki is béleltük, mint ahogy a demizsönt befonja a kosárfonó. De nem egyszer kellett félbehagyni az egész dolgot és továbbállni, esetleg egyenesen az árok mellől és napokon, éjszakákon át menetelni a következő állomásig. Csak a bolond nem volt tisztában vele, mit jelent, ha már arra sincs idő, hogy befejezzünk egy ilyen vacak tankcsapdát.

Nos, elmozdították Reiner urat, egyik munkavezetőnket. Nem szólt az utolsó pillanatig, csak akkor jelentette be, hogy búcsúzunk, mikor cók-mókja már összecsomagolva állt a tábor bejáratánál. Persze akkor se járta körbe a társaságot, hanem inkább csak úgy oda-súgta: »Nem vagyok megbízható«. Nem volt elég megbízható és ezért hazaküldték. Hát azt mi is észrevettük régen, hogy nem lelkesedik azért a feladatért, amit rábíztak, de nemigen hittünk őszinteségében. Pedig sokszor hozott háborús híreket és mindig olyanokat, amelyek nekünk tetszettek. Egyszer így sóhajtott: »Hej, ha ott volnának nálam Ipszilomban, biztonságban lennénk. Mind. Mind, ha mondom.«

Elment és mi nem gondoltunk rá többet, mert nem tudtuk, hogy hamarosan újra találkozni fogunk.

A másik dolog jellemző rám. Akár hiszed, akár nem, én olyan vagyok, hogy a szerencse mindig éppen csak odamosolyog egy kicsit amerre én állok, aztán elszalad. Odakacsint és — volt-nincs.

Sok nagytekintélyű és csábító hivatal létezik a világon, emberemlékezet óta, a királyságtól a köztársasági elnökségig, mégis, egyiknek se volt közülünk ilyen álma. Ennél sokkal, de sokkal csábítóbb állás létezik egy deportációs táborban. A szakácsi állás.

Hosszú, hónapokon keresztül folyó ádáz, politikai intrikákkal teli, megvesztegetési ígéretekben gazdag nemtelen harc eredményeképpen a konyhába kerültem. Este érkezett a hír, és mondanom se kell, hogy egész éjjel nem aludtam. Szobám elhatározta, hogy miután holnap úgyis szakács leszek, felosztják a vacsorámat. Holnapig kibi-

rom a nélkül is. Bár eleinte szabadkoztam, a közhangulat ellen lehetetlen volt küzdeni. Grúber, a vésnök kapott felhatalmazást, hogy a körülbelül tíz gramm margarinrészemet harminckét felé ossza, de hajszálpontosan egyenlő darabokra. Ő volt köteles felszeletelni valamivel nagyobb kenyéremet is.

Reggel pedig bevonultam a konyhára. Még sötét volt, de a szerencse, lám, rámmosolygott.

Mire a feketekávé számára elkészített víz felforrat a légmentesen zárható kondérban, kivilágosodott és megérkezett a parancsnok is. »Indulás! Azonnal!«

Szakácsságom tehát nem tartott tovább egy-két óránál.

Mentünk, mentünk, mentünk. Étlen, szomjan. Mentünk, mentünk, ki tudja meddig. Már egy hete. Hol egyik maradt le örökre, hol másik. Szótlanul, hang nélkül estek ki a sorokból azok, akik nem bírták.

Mikor útnak indultunk, sapkám, nadrágom szára, zsebeim, tarisznyám tele volt az utolsó pillanatban összeszedett konyhai készlettel: margarinnal, krumplival, kenyérdarabokkal, liszttel, cukorral, kávépótlóval s mi abból éltünk néhányan.

Míg egy este Ilzbe érkeztünk.

Koromsötét volt, hogy az ember az orráig se látott. Az utcák mozdulatlanságig tömve katonasággal, kényszermunkásokkal, menekültekkel. A forgalom megakadt, indult, újra megakadt, s vagy ötvenen elvesztettük táborunk nyomát. Tuszkoltuk egymást, törtettünk előre-hátra, mint a birkák, de nem ért semmit. Mire kiértünk a városból és megálltunk az útkereszteződésnél egy dombon, megállapítottuk, hogy most jól nézünk ki, elvesztettük a táborot.

Az éhségtől és fáradtságtól elcsigázva nem tehattünk egyebet, lefeküdtünk az útjelző tábla tövébe és elaludtunk.

Legnehezebben a Másodikba tudtunk lelket verni a hajnali szürkületben. Rugdosni kellett, hogy felébredjen, s onnan tudom, hogy Ilznél már együtt voltunk, mert én rúgtam bele. Végre felébredt. Aztán tanácskoztunk, hogy merre menjünk. Egy része azt mondta, hogy gyerrünk balra. A másik része szerint helyesebb lenne jobbra tartani. És balra indultunk.

A sorban mellettem ment ugyan, de szavát jó darabig nem hallottam.

A csapat vezérének Afírt választottuk és mindenki köteles volt alávetni magát parancsainak. Aki vétene a fegyelem ellen, annak büntetése a kiközösítés.

Afír haditerve az volt, hogy szabályos négyes sorokban, fegyelmetlen meneteléssel eljutunk Ipszilomba Riner úrhoz. Megpróbáljuk. Tilos volt az úton a koldulás, csikligyűjtés és más hasonló nem előkelő viselkedés. Afír szerint ezek döntő dolgok voltak.

Második azonban nemigen tartotta magát az előírásokhoz. Nem koldult ugyan, de cigarettavéget nem hagyott az országúton.

— Na és ha kivégeznek? Mi közöd hozzá?

— Minket is kivégeznek, te hülye!

— Mi közöm hozzá?

Így hát mentünk, mentünk, mentünk.

Közben megtudtam, hogy Második órás és ékszerész, már kétszer is volt üzlete. Egyszer kényszeregyességet kötött, egyszer pedig csődbe került.

— Kinek mi köze hozzá?

Egész felszerelése nem volt több, mint kis zacskóban apró csavarhúzó, pici csipesz, miegymás, üvegecskében csontolaj, — vagyis a szerszámai.

Egyetlen témáról lehetett vele komolyan tárgyalni. A budapesti mulatókról. Főleg a Moulin Rouge-ról és az Arizonáról. Ezen a téren otthon volt és bőbeszédű. Josefine Backert és Pepitót úgy ismerte, mint a tenyerét és minden kedden miss Arizonával vacsorázott sülyeszthető páholyban. Igen. Egy gombnyomásra lesüllyedt a páholy valahová a pincébe.

Így persze nem csoda, ha egymásután kétszer ment tönkre. De kinek mi köze hozzá?

Mentünk, mentünk azokban az átkozott négyes sorokban és éhezünk.

Afír minden községben szabályosan jelentkezett az előljárásnál és nem tudom milyen címen élelmet igényelt, amit sokszor kapott is egy darabig. A kiutalások azonban mindig gyérebbek és az adagok mindig kisebbek lettek. A menekültek és a visszavonuló katonaság megelőztek bennünket.

Bukdácsoltunk lassan tovább.

Két napja már nem sikerült felhajtani semmit. Pihenő! Nem azért, mert talán elfáradtunk. Az éhségtől nem tudtunk tovább menni.

Indulás.

Csigalassúsággal, megtöredezett sorokban alig haladtunk naponta néhány kilométert.

Tavaszkodott. Langyos, áldott nap melegítette hültni készülő testünket. Alkonyatkor úgy hullottunk az útmenti rérte, mintha óriási legyek lettünk volna, akiket elért az őszi dermedés. Mozdulatlanul fekvődtünk: hason, vagy háton, ahogy éppen leestünk a lábunkról. Aztán a maradék erővel, reszkető ujjal tépdestük a serkenő vadsóskát. Sokszor azonban annyi erőnk se volt, hogy szánkig vigyük a zsenge levelet. Semmi erőnk nem volt. Nem akartál már semmit, csak meghalni. Reggel pedig feltápáskodtunk és mentünk tovább. Néhányan négykézláb. Csak egy órát. Utána pihenő. És utána se birtunk továbbmenni.

Mégis közeledtünk Ipszilonhoz. Evégett éltünk. Nem volt már túl messze. Egy napon valami falu állt előttünk, Afir igénylésre indult s a Másik megszólalt. »Felfordultok mindnyájan, ha ez így megy tovább.« Kicsit gondolkozott, aztán ő is a falu felé vette útját. Ha koldulni megy, akkor kész. Velünk nem maradhat többé. De kinek volt ereje kinyitni a száját?

Estefelé egy suhanc jött értünk, hogy menjünk be a faluba. A Második küldte. A tanító házának előcsarnokában ült és órákat javított. Mellette néhány kenyér és kevés tej.

— Osszátok szét.

Második, szemén a tölcser kinézésű nagyítóval, mint valami megszállott, naphosszat görnyedt az órák fölé és dolgozott. Hozták neki csöstől az ezer fajta ütött-kopott jószágot és ő boncolta, kenegette, rázta, hallgatta és gyűjtötte a kenyereket maga mellett és osztotta szét.

Sokan voltunk és túl éhesek. Túlsokan voltunk és túl kiéhezetten értünk idáig s így elfeledkeztünk arról, hogy rá is gondoljunk.

Napok múltak, gyönyörű, kenyérral édes napok és magunkhoz tértünk. Kivéve őt. Második, az asztala mellett, Ipszilon küszöbén, kenyérhegyek között egy napon elájult.

Nem is tért többet öntudatra. Ezt a diagnózist pontosan ismerjük.

Éhenhalt.

A Harmadik valamikor barátom volt és mielőtt elmondom a történetét, az utolsó könnyelmű fráter történetét, mert most már rövid leszek, szeretnék bevallani valamit, amit talán már úgymint sejtesz.

Én mesélek, mesélek, mintha a dolgok megtörténtek volna valójában, de bizony többnyire nem ez az igazság. Hiszen, ha mindig csak igazat mondanék, az nem elbeszélés lenne, hanem életrajz, vagy valami hasonló. Hanem az a valóság, hogy, amit elmondtam az egy kicsit meg is történt, s ami nem történt meg, az ugyanannyi erővel meg is történhetett volna.

A Harmadik története azonban igaz, első betűjétől az utolsóig. Kártyás volt.

Nem kicsiben játszott. Nagy tétekben.

Nem ismerem ezt a szenvedélyt és nem is értem. Ismerem és értem a dohányost. Megértem a borivót is. A kártyás embert sose tudtam megérteni. Sose szerettem azokat a fényes, furcsa lapokat, amik, bizony, sok bajt csináltak már az életben. Az övében is. És nem szerettem soha a kártyásokat se. Ő azonban barátom volt, és az ember a barátait hibájukkal együtt kedveli. Volt idő, mikor napról-napra együtt kószáltunk, közös témáink voltak, voltak közös örömeink és gondjaink.

Anyagi körülményei, egy meghatározott vonalon túl, meglehetősen zavarosak voltak. Az egyszerű, mindennapi gondokat nem ismerte, mert annál gazdagabb volt, s mégis sokszor panaszkodott, hogy nehézségekkel küzd. Persze — a kártya. Panaszkodott, hogy nem képes lebonyolítani üzleteit (kereskedő volt), hitele kimerült s ilyenkor tanácstalanul kapkodott fűhöz-fához. Azonban valahogy mindig rendbejöttek a dolgai. Azt hiszem, családjá segítette rajta.

Nem egyszer tettem szóvá, hogy jó lenne megszabadulnia ettől a

buta szenvedélytől, de meg se hallgatott. Egyáltalán nem azt felelte, hogy maga is helyesnek tartaná ha megtenné, azt se mondta, hogy majd megpróbálja, még kevésbé fogadkozott, mint mások szoktak, hogy többet nem vesz kártyát a kezébe. Nem. Egyszerűen úgy találta, hogy a kártya hozzátartozik az életéhez és eszeágában se volt arra gondolni, hogy abbahagyja. Pedig sokszor veszített el egész kis vagyont. Persze, néha nyert is, de ő maga mesélte, hogy a kártyán csak veszíteni lehet. Mert a nyereség, éppen azért, mert a szerencse hozta, észrevétlenül és gyorsan elúszik, a veszteség meg... hát a veszteség, az veszteség.

Előfordult néha, hogy leültem mellé a kártyaasztalhoz és néztem a játékot. Ha nem szívta volna egyik cigarettát a másik után, semmi izgalom nem látszott volna soha rajta. Akár nyert, akár veszített, egyformán nyugodt volt, de egyformán gyújtott egyik cigarettáról is a másikra. Egyébként bevallotta, hogy nyugalma csak látszat, amely hozzátartozik a játékhoz, főleg a pókerhez, de világos, hogy nagyonis izgatott mindig és azért játszik tulajdonképen, mert ezt az izgalmat keresi.

Talán a kártya volt az oka, hogy utaink végülis szétváltak. Az idő múlásával mindig kevesebb alkalom maradt az ártatlan beszélgetésekre, könnyed vitákra. Mindinkább rabja lett ennek az átkozott szenvedélynek és amikor az Ürikaszinó tagja lett — már pedig akárki nem lehetett az Ürikaszinó tagja —, minden szabad idejét ott töltötte és csak nagy ritkán találkoztunk.

Mikor negyvenegy tavaszán kiebrudalták a kaszinóból, mert iratai nem voltak rendben és a megszállás ilyen tagot nem tűrhetett ebben az intézményben, akkor magánlakásokon jött össze társasága, de a mi viszonyunk nem változott. Megmaradtunk soha-nem-találkozó jóbarátoknak.

Kisvárosban azonban az emberekkel nemigen történhet semmi, amit nem tudna meg azonnal mindenki, s ősszel csak elbámultam, mikor meghallottam, hogy Harmadikot, mint kommunistát letartóztatták.

Soha nem tartottam magam lángésznek, azt se hittem soha magamról, hogy rendkívüli emberismerettel rendelkezem, de arról meg voltam győződve, hogy annyi köze lehet a kommunizmushoz, mint a harang-öntéshez.

Jellemző egyébként, hogy főleg a rossz hírek terjednek kisvárosban villámsebessen. Mert annak már nem támadt híre, amikor kiszabadult. Hanem találkoztam vele néhány héttel később az utcán és akkor mondta el, hogy az eljárás folyik ellene, azonban — hüvelyk és mutatóujját dörzsölgetve jelezte, hogy pénz segítségével — addig is szabadlábba helyezték, amíg az ügye végére nem járnak. — Összevisszavertek a Sárgaházban, — mesélte mosolyogva. — Két székre fektettek és úgy vertek gumibottal. Te bitang kommunista, szídtak, mint a bokrot, miközben talpamon, hátamon, fenekemen puffant a gumibot. Mit szólsz hozzá? Jó, mi? — De miért?

— Miért? Mert ennek, meg ennek (nevét ma egy ucca viseli a városban) adtam kölcsön valami kis pénzt. Hallottál már ilyet? Ismerem gyerekkorom óta, hát csak nem tagadok meg egy apró kölcsönt, ha kér. Éppen nyertem négyezer pengőt (nem tévedés, négyezer pengőt mondott), hát csak adhatok? Ebül jött, hadd menjen. Nem igaz? Honnan tudtam volna, hogy forradalmár, vagy micsoda?

Mióta nem találkoztunk, alaposan megváltozott. Vagy tényleg nem ismertem igazán előbb se. Ez a stílus nem volt szép. Visszataszító volt. Különösen 1941 őszén.

Pontosan egy évvel később Bükszálláson voltam kényszermunkán a repülőtéren és a rákövetkező tavaszon megérkezett oda véletlenségből Harmadik is, miután kitöltötte börtönbüntetését az adomány miatt.

Meg volt elégedve szerencséjével. Barátját halálra ítélték, amihez képest az ő büntetése, valamivel több mint egy év, igazán csekélység. De végig kellett néznie az akasztást is. Nem sokat beszélt erről, de nem volt neki mindegy.

— Így is meg lehet halni?! Keresztbe font karral, mosolyogva lépett az akasztófa alá. Mint aki elvesztette ezt a leosztást. Magam is egykedvűen tartom kezemben a négy királyt, de ez valami más.

Amint látod, nem volt hiján cinizmusnak sem, ami szintén csúnya vonás.

Újabb véletlen, ha ugyan van ilyen, különös játékot űzött velünk

Munkaszázadunkat elvezényelték Bükkszállásról, ami ráknézve, szabadkaiakra, bizony nagy csapás volt. Hiszen Bükkszállástól Szabadkáiig csak macskaugrás, amit így, vagy úgy, nyíltan vagy titokban, egy éccaka alatt meg lehet járni oda-vissza.

A véletlen játéka az volt, hogy heten, köztük a Harmadik is, valahogy ott maradtunk a röptéren külön munkán. Nem tudtuk, meddig maradhatunk, de az volt a fontos, hogy egyelőre ott voltunk. Külön kis barakban laktunk és igyekeztünk minél kevesebbet dolgozni, hogy munkánk annál tovább tartson. Az én feladatom az volt, hogy fűmagot termeljek. Meg kellett tehát vizsgálnom a terepet, meg kellett állapítanom a talaj összetételét, meg kellett figyelmem, melyik gyom, vagy fűfajta díszlik legszebben ezen a vidéken. Angol perje, juhcsenkesz, egyéves fű — *Poa annua*, — borsfű, cickafarkkóró — *Achillea millefolium* — vagy milyen keverék lenne a legjobb? (Azt hiszem, nem tartozik a tárgyhoz, hogy tanultam meg mindezt, hiszen meg se tanultam, csak a neveket. Ott voltam és kész.)

Harmadik segédföldmérő volt és állandóan a teodolitot hordta vállán. Zsebében pedig elválaszthatatlan kísérőjét, a pakli kártyát.

Az ekkor itt töltött rövid idő, — különösen kettő számára lett rövid, — szinte szép volt. Hasonlított a szabadsághoz.

Mondom, kettőnek különösen rövid volt az itt töltött idő, mert hamarosan parancs érkezett, hogy sokan vagyunk a röptéren heten, kettő azonnal induljon a Hadkiegészítőhöz Hódmezővásárhelyre.

Ez a parancs vagy Ukrainát jelentett, vagy Németországot. Hogy melyiket, az még nem biztos. De egyet biztosan: itthagyni Szabadkát, és ezzel az egész világot.

Az esti, nagyon csendes, nagyon szomorú, nagyon reménytelen megbeszélésen elhatároztuk, hogy sorsot húzunk, mint a hajótöröttek. Holnap reggel mindenki felírja a nevét egy darab papírra, azt beletesszük egy kalapba és valaki kihúz majd két nevet. Tíz órakor indul a vonat.

Én biztos voltam a magam dolgában. Még életemben nem volt szerencsém ilyesemben. A kellemetlen dolgokat sose szerettem és így nem érdekelt a sorshúzás. Így aztán korán reggel megírtam a cédulát, az asztalra tettem és nekiindultam a röptérnek. Be akartam még egyszer járni ezt a végeleáthatatlan síkságot. El akartam búcsúzni tőle, azok helyett, akiktől nem búcsúzhattam. A bükkszállási röptérnek nem volt olyan talpalatnyi földje, ahol nem gondoltam rájuk és így képzeltem el a búcsút.

Mentem, mentem, körbe, lassan, nem gondolva végeredményben semmire, aztán visszatértem a barakhoz.

Már csak négyen voltak. A sorsolás megtörtént és a kihúzott cédulák közül az egyikén a Harmadik neve volt. Ő pedig, társával együtt, szedte a sátorfáját és a sorshúzás után azonnal begyalogolt Zomborba megfelelő őrség kíséretében.

Még üdvözölni is elfelejtett. Hja, ha az ember bajba kerül, akkor senkire nem gondol, csak önmagára.

Harmadik Németországban pusztult el egy menetelésnél. Gyenge volt és fáradt, s leült egy fa alá pihenni. A többi húzta, ráncigálta, beszélt neki, hogy szedje össze magát, tartson ki, próbáljon menni. Hiába. Azt mondta, hogy fáradt és akkor se megy most tovább, ha addig él is.

Csak addig élt.

Ott lőtték agyon.

Persze, ezt már itthon hallottam, mikor háború után hazajöttem.

Meg azt is, hogy akkor, Bükkszálláson, az én nevemet választotta ki a sors.

A kártyás, könnyelmű fráter, valaha barátom, a Harmadik pedig megfogadtatta mindenkivel, hogy ez titok marad.

És elment helyettem meghalni.

Quasimodo István